

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

*Г. І. Гладун**викладач кафедри філософії та політології
Львівського державного університету внутрішніх справ*

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Просторово-часовий вимір формування суспільства відображає споконвічну доцільність виникнення допомоги як соціального явища і в рамках державотворчого та правотворчого процесів виникнення юридичної допомоги. Відтак соціокультурне значення юридичної допомоги не викликає сумнівів, адже у межах теоретико-практичного рівня впливає на формування громадянина, правової ментальності, правової культури, правового знання тощо.

Проблематикою правового супроводу громадян, як і вивчення стану та доцільності запровадження юридичної допомоги у суспільстві, цікавилися багато дослідників як з боку юриспруденції, так і з боку політологів, філософів, соціологів та ін. З-поміж таких наукових праць учених, які сформували теоретичне підґрунтя наукової розвідки, необхідно виокремити доробки: В. Бліхара, М. Кострової, О. Кривулі, В. Панченка, В. Печерського, В. Середи, М. Требіна, М. Цимбалюка та ін.

Соціально-філософський вимір суспільства виражає його соціальність. Окрім того, означений вимір вказує на два взаємопов'язані терміни – «суспільство» і «соціальне». Філософія відіграє важливу роль у житті людини, оскільки наділяє її мудрістю та завжди намагається створити зв'язок «людина–суспільство», аргументує вираження терміну «суспільство» форм існування своєрідних соціальних явищ, і в жодному випадку не є синонімом терміну «соціальне» [7, с. 5–8]. У свою чергу, О. Кривуля термін «соціальне» схильний трактувати як своєрідну сукупність спільного, що передбачає також значення видів сукупності з точки зору суб'єктів спільної діяльності, типів взаємодії, результатів діяльності, відображення вказаної сукупності в свідомості людей. «Виходячи з цього, – на думку автора, – можемо вдатися до такого визначення суспільства: суспільство є системною єдністю соціальних результатів діяльності людей» [4, с. 382–383]. Відтак, з одного боку, доцільно вести мову про обґрунтованість запропонованих термінів, а з другого – доводиться визнати наявність неповної ясності, що походить від неоясненого смислу вжитих термінів і словосполучень.

Переконаємось у тому, що все ж таки стрижневою характеристикою «соціального», принаймні у наукових рамках соціальної філософії, є неординарна специфіка життя людей, що визначає особливість законів, які потребують співіснування, суспільно-логічних процесів, природу соціальних інститутів тощо. З огляду на це, термін «допомога» містить соціальний характер, а то й більше – є його причинно-наслідковим зв'язком. Термін «соціальне» – сукупність ознак та особливостей суспільних відносин, що зосереджуються у стосунках спільнот та індивідів, їхнього ставлення до свого власного місця у соціумі. Відтак, ведучи мову про означену в темі наукової розвідки проблематику, ми обґрунтовуємо юридичну допомогу, як базис формування суспільних відносин у державі. Юридична допомога служить на благо суспільству, є підтримкою держави, без якої унеможлиблюється розвиток громадянського суспільства загалом. У такому контексті доцільно відзначити, що юридична допомога балансує між державою та її громадянином, який потребує юридичної допомоги протягом усього життя.

Нині юридична допомога – один із важливих правових механізмів, необхідний чинник реалізації прав та свобод кожної людини та громадянина, забезпечення захисту їхніх честі та гідності. Труднощі та перепони, з якими зустрічається людина в процесі державотворення і правотворення (котра немає необхідних їй навичок і знань із юриспруденції в цілому, а тому не спроможна повною мірою використовувати ефективно правові засоби з метою захисту своїх прав), вкрай потребує допомоги фахівця з права (юриста, адвоката, правознавця). Тому актуалізується необхідність надання безкоштовної кваліфікованої юридичної допомоги, і передусім це стосується громадян, які не спроможні оплатити собі такого роду правовий супровід.

У нинішніх обставинах становлення України як держави соціально-демократичної орієнтації активізувалася низка значущих для утвердження юридичної допомоги процесів, таких як: вплив верховенства права суспільних відносин за раху-

нок імплементації юридичних механізмів задоволення суб'єктів у різних напрямках – соціально-економічних, духовних, релігійних, суспільних, політичних; об'єктивна юридична неосвіченість значної частини громадян, що б (за умови наявності) уможливила захист своїх законних прав, свобод та інтересів, а також убезпечувала від негативного та свавільного впливу зі сторони державних органів; низький рівень правової ментальності та правової культури громадян, що без сумніву не дає змоги на елементарному суспільно-правовому рівні захистити і відстояти свої права, свободи, честь та гідність перед законом та ін.

Відзначені процеси також впливають і на становлення феномену юридичної допомоги в українському суспільстві. Слушно з цього приводу стверджує, для прикладу, В. Панченко: «[...] існують проблеми і в самій юридичній допомозі, котрі далекі від необхідного для правового державного рівня. Через це вагомість юридичної допомоги як самостійної гарантії прав, свобод, законних інтересів, не зведеної ні до яких інших засобів їх забезпечення, обумовлює необхідність наукового дослідження цього феномена» [5, с. 3–4]. Зрештою, зважаючи на те, що термін «допомога» є родовим щодо терміну «юридична допомога», то значущим стає дослідження, власне кажучи, останнього в контексті вивчення його соціокультурного виміру. Тим паче, що трактування допомоги як соціального явища виражається в усіх сферах діяльності людини.

До прикладу, з огляду на українську транскрипцію терміну «допомога», як сприяння комусь, підтримка людини на основі духовних, моральних, матеріальних та інших засобів, доцільно трактувати допомогу в межах іншого терміну «могти», як готовності до того, щоб за будь-яких обставин і в будь-яких ситуаціях мати можливість здійснити ту чи іншу дію по відношенню до суспільного добробуту в широкому значенні цього слова. Ось як у цьому контексті щодо категорійного змісту терміну «юридична допомога» висловився В. Печерський: «[це]... певна активна, якісна, професійна діяльність, що надається кваліфікованими фахівцями в області права та не тільки, спрямована на запобігання шкідливих та негативних наслідків, котрі б змогли заподіяти шкоду як окремо взятій людині, так і групі осіб, спільноті людей» [6, с. 52].

Нерідко в юридичній літературі простежуємо актуалізацію терміну такого «кваліфікована юридична допомога». У його праксеологічному аналізі виражається конституційне та правове поєднання, що застосовується на теоретичному та практичному рівнях у державі. У разі недостатньо обґрунтованої чіткості цієї правової дефініції назріває потреба у її правильному роз'ясненні з метою зрозумілого застосування [3, с. 82–83].

На думку А. Головіна: «Відносно недостатній рівень вивчення та дослідження права на кваліфіковану допомогу тягне за собою неясність стосовно правової термінології, тому в цій сфері професійної діяльності, в тому числі наукової в сфері конституційного права та законодавства, не вироблено підходів щодо поняття даного права» [1, с. 84–85].

На нинішньому рівні розвитку суспільства основне завдання юридичної допомоги полягає у захисті та гарантуванні громадянам можливості реального доступу до правосуддя. Іншими словами – можливість громадянина самому захищати свої законні права та інтереси, свободу, честь та гідність, а також за рахунок правових механізмів мати шанс захисту від неправомірних посягань з боку інших людей чи організацій. Попри це програми юридичних допомог покликані залучити найбільш свідоме населення країни з метою підвищення ефективності державно-правового, соціально-політичного управління [2, с. 13]. У такому контексті наше суспільство потребує чіткої і злагодженої роботи з боку держави, котра бере на себе зобов'язання щодо дотримання прав та свобод людини та громадянина, врешті, людини, як окремої ланки суспільно-політичних процесів. Отже, є необхідність вести мову про ті чинники, що потребують більш широкого роз'яснення у сфері соціально-правового та філософсько-правового обґрунтування поняття «юридичної допомоги».

У юридичній науці відомо чимало теорій і гіпотез стосовно виникнення суспільства, а згодом і держави. На першій етапах формування суспільства виникає необхідність чіткої ієрархічної організації роботи, надання прав та обов'язків кожному індивідууму і, що головне, накладання відповідальності, що обмежує сферу дії кожного у соціальній групі. Оскільки протягом століть люди жили, не здогадуючись, що таке держава та право, вони знаходили своє пояснення та трактування цього поняття. Сьогодні людина вже розмежує такі поняття, як право, держава, суспільство, людина, громадянин із метою надання їм юридичного визначення, законодавчого закріплення.

Юридична допомога є специфічною формою захисту та охорони прав людини і громадянина, оскільки вміщує виключно консультативно-нормативний характер. У соціокультурній площині юридична допомога трактується, як згуртування людей, формування їх в єдине ціле, що сприяє оздоровленню суспільства, його зміцненню, утворенню якісно нових суспільно-правових відносин, а також грамотних та свідомих особистостей, котрі здатні до пошуку нових ідей та шляхів з єдиною ціллю – рухатися вперед та еволюціонувати.

З точки зору права юридична допомога є захисником прав та обов'язків людини і громадя-

нина, забезпечує у суспільстві рівність кожного перед законом, а відтак спрямовує на дотримання основного правового принципу – верховенства права. Тому в нинішніх умовах для вивчення проблематики юридичної допомоги в контексті соціально-філософського розуміння ми схилиємося до аналізу формування самого суспільства, держави та права, як невід’ємних ланок, за рахунок яких «живе» та формується юридична допомога.

Нині для побудови правової держави, в якій захищаються права та інтереси людини, потрібно ставити за мету налагодити зв’язок між державою та громадянином, де держава бере на себе обов’язки захищати права, свободи та інтереси громадянина з метою гармонії у суспільстві та його розвитку з середини за допомогою правових механізмів (правовідносин, правової культури, правосвідомості тощо). Врешті-решт, право – об’єднуюча ланка між суспільством та державою, яка створює ефективні умови для їх співіснування. У суспільному житті діють, як правило, соціально-правові норми, але тією чи іншою мірою перевага надається все ж таки суспільнозначущим із них, оскільки їх вважають фундаментом, на якому існують, формуються та реалізуються міжособистісні відносини. Правові норми, що діють у суспільстві, з-поміж яких якісна юридична допомога кожному громадянину буде залежати від їх ефективності та адаптивності до людського сприйняття.

Спершу вимоги суспільства та держави, виражені у формі закону та неписаних моральних правил, викликають у людини певний конфлікт між бажаним та дозволеним для неї. Це виникає тому, що вона змушена дотримуватися цих вимог всупереч особистим уявленням та внутрішнім переконанням. Однак у процесі соціалізації та формування особистості людина починає розуміти й усвідомлювати доцільність тих чи інших вимог, сприймаючи їх як умову, необхідну для свого існування в суспільстві. З часом вони фіксуються на підсвідомому рівні, спонукаючи людину до подальшого розвитку та самовдосконалення.

Однак не всі люди вибудовують свою поведінку відповідно до вимог моралі та закону. В даній категорії осіб відсутнє свідоме ставлення до таких понять, як моральний обов’язок та відповідальність за свої вчинки. Людина не докладає жодних вольових зусиль для здійснення моральної самооцінки, самоконтролю.

Значний вплив на поведінку людини має рівень її життя. Якщо дитина зростала у сім’ї, де культивувалися традиційні моральні цінності, спостерігалася повага до закону та його свідоме дотримання, то й у подальшому житті вже доросла людина дотримуватиметься аналогічних принципів. Цілоком протилежною буде ситуація з

дітьми, які виховувалися в сім’ях, де спостерігалися асоціальні елементи поведінки, нехтування правилами та приписами, зневажливе ставлення до системи загальнолюдських норм та цінностей. У майбутньому вони також зневажатимуть закон та мораль як його основу.

Беззаперечним досягненням сучасної правової науки є сукупність прав та свобод людини і громадянина, що забезпечується та гарантується державою. Вважається, що людина сама впливає на своє життя, через вчинки та дії формує свій життєвий рівень. Однак не завжди рівень життя людини, наявність чи відсутність певних прав та свобод відповідають її поведінці, чеснотам, обраній системі морально-етичних цінностей та пріоритетів у житті. Часто менш гідні та правослукняні громадяни мають куди більше прав і свобод, ніж законослукняні. Сьогодні, особливо в українських реаліях, здібності, чесноти та заслуги людини не мають жодного відношення до гарантування їй гідного життя в суспільстві. З огляду на це зростає необхідність громадян в отриманні якісної юридичної допомоги, яка б сприяла недопущенню зазіхання на основоположні права та свободи людини і громадянина ні з боку інших громадян, ні з боку держави, а в разі їх порушення якнайшвидше сприяла б відновленню. Юридична допомога є тим феноменом, який не може існувати окремо від людини, поза нею. Юридична допомога являє собою соціально-правовий інститут, створений для захисту прав, свобод та інтересів людини, побудований на принципах гуманізму, справедливості, рівності, покликаний працювати для забезпечення сталого розвитку та функціонування держави.

Врешті-решт, юридична допомога – щит, що полягає у захисті прав знедолених і тих людей, у яких соціальне положення не дозволяє повною мірою захистити себе, бере на себе всю хвилю соціальної нерівності, правопорушення та робить все можливе, щоб не допустити порушення принципів права та закону в суспільстві. Власне кажучи, юридична допомога слугує добровільною інстанцією, до котрої може звернутись кожен, щоб захистити свої права, честь, гідність, ділову репутацію тощо. Оскільки юридична допомога міститься в нормах права, актуалізується необхідність вивчення права як соціального, політичного та суспільного явища, оскільки поза цим унеможлиблюється формування громадянського суспільства та держави соціально-демократичної орієнтації. Відтак саме юридична допомога – єдина можливість, що зможе реалізувати та втілити в життя вихід нашого суспільства та держави із регресивного стану за допомогою ефективних, якісних, правових, соціальних реформ, котрі б змогли створити фундамент на шляху до європейського майбутнього України.

Література

1. Головін А. Захист прав і свобод людини і громадянина при здійсненні правосуддя в рішеннях Конституційного Суду України / А. Головін. – К.: Логос, 2011. – 304 с.
2. Доступ к правосудию и субсидируемая юридическая помощь: анализ международного и российского опыта. Сборник материалов. – М.: Вариант, 2010. – 288 с.
3. Кострова М. Дефинирование понятий и терминов, используемых в УК РФ / М. Кострова // Журнал российского права. – 2003. – № 12. – С. 80–88.
4. Кривуля О. Філософія : Навчальний посібник. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 592 с.
5. Панченко В. Юридическая помощь (вопросы общей теории) : Монография / В. Панченко. – Красноярск : Сиб. фед. ун-т, 2011. – 279 с.
6. Печерский В. Юридическая помощь и юридическая услуга : формирование и сравнение понятий / В. Печерский // Вопросы адвокатуры. – 2005. – № 1. – С. 50–69.
7. Філософія : Підручник / В. Бліхар, А. Карась, М. Требін [та ін.]; за ред. В. Середи, М. Цимбалюка. – Львів: ЛьвДУВС, 2015. – 428 с.

Анотація

Гладун Г. І. Соціокультурне обґрунтування юридичної допомоги. – Стаття.

У статті в межах соціально-філософських і філософсько-правових інтенцій обґрунтовується таке соціокультурне та правове явище, як юридична допомога. Відзначається, що юридична допомога – правозахисна суспільно значуща організація, мету, ціль та функції якої визначають права людини, а отже – свободу людини, права, честь, гідність, недоторканість, що є прерогативами для юридичної допомоги. З'ясовано, що соціокультурне значення юридичної допомоги не викликає сумнівів, адже у межах теоретико-праксеологічного рівня впливає на формування громадянина, правової ментальності, правової культури, правового знання тощо. Стверджується, що юридична допомога – єдина можливість, що зможе реалізувати та втілити в життя вихід нашого суспільства та держави із регресивного стану, спрямовуючи їх до європейського рівня розвитку.

Ключові слова: держава, суспільство, суспільні відносини, юрист, право, юридична допомога.

Аннотация

Гладун Г. И. Социокультурное обоснование юридической помощи. – Статья.

В статье в рамках социально-философских и философско-правовых интенций обосновывается такое социокультурное и правовое явление, как юридическая помощь. Отмечается, что юридическая помощь – правозащитная общественно-значимая организация, цель и функции которой определяют права человека, а значит – свободу человека, права, честь, достоинство, неприкосновенность, что является прерогативами для юридической помощи. Выяснено, что социокультурное значение юридической помощи не вызывает сомнений, ведь в рамках теоретико-праксеологического уровня влияет на формирование гражданина, правовой ментальности, правовой культуры, правового знания и т. д. Утверждается, что юридическая помощь – единственная возможность, которая сможет реализовать и воплотить в жизнь выход нашего общества и государства с регрессивного состояния, направляя их к европейскому уровню развития.

Ключевые слова: государство, общество, общественные отношения, юрист, право, юридическая помощь.

Summary

Gladun G. I. Socio-cultural justification of legal aid. – Article.

In an article within socio-philosophical and legal-philosophical intentions justified such a socio-cultural and legal phenomenon as legal advice. It is noted that legal aid – public interest advocacy organization, goal, purpose and functions, which define human rights, and therefore – freedom, human rights, dignity, integrity, which is a prerogative for legal aid. It is shown that socio-cultural importance of legal aid is not in doubt, because within theoretical and praxeological level influences formation of a citizen, legal mentality, legal culture, legal knowledge and so on. It is alleged that legal aid – the only way to be able to implement and realize output of society and state of regressive state directing them to European level of development.

Key words: state, society, social relations, lawyer, law, legal advice.